

تأثیر باور به مهدویت در اقتصاد کشور

سهیلا مهاجری^۱

چکیده

باور به مهدویت، به عنوان یکی از اعتقادات بنیادین در تفکر شیعی، نقش مهمی در شکل‌دهی به ارزش‌ها، رفتارها و ساختارهای اجتماعی و اقتصادی جوامع اسلامی دارد. این باور ضمن ایجاد امید به آینده‌ای روشن و عادلانه، زمینه‌ساز حرکت‌های اقتصادی مبتنی بر عدالت، تعاون، مسئولیت‌پذیری و مبارزه با فساد است. در این مقاله، با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع اسلامی، به بررسی تأثیر مهدویت بر شاخص‌های اقتصادی کشور پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مهدویت به عنوان یک آرمان الهی و اجتماعی، بر تولید، توزیع عادلانه ثروت، سرمایه‌گذاری هدفمند، مصرف مسئولانه و شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی تأثیرگذار است. باور به ظهور منجی نه تنها به معنای انتظار منفعلانه نیست، بلکه محرک انگیزه‌های فعال در راستای اصلاح فردی و اجتماعی است.

کلیدواژه‌ها: مهدویت، اقتصاد اسلامی، عدالت، انتظار فعال، توسعه پایدار، اقتصاد مقاومتی

^۱ پایه ۴، سطح ۲، مدرسه علمیه الزهراء علیها السلام زنجان، کدپستی ۴۰۰۱۲۰۲۵۷۵۱

مقدمه

اقتصاد به عنوان یکی از پایه‌های اساسی زندگی اجتماعی، همواره تحت تأثیر عوامل فرهنگی، دینی و ارزشی بوده است. باورهای اعتقادی، به‌ویژه در جوامع متدین، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی دیدگاه‌ها، رفتارها و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی ایفا می‌کنند. در این میان، **اعتقاد به مهدویت**، یکی از اصول بنیادین در اندیشه اسلامی و به‌ویژه مذهب تشیع، به عنوان نمادی از آرمانی عدالت‌محور، جهانی و نجات‌بخش مطرح است.^۱ این باور فراتر از جنبه‌های نظری و کلامی، در حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی نیز تأثیرگذار است و می‌تواند جهت‌دهنده رفتارهای فردی و ساختارهای نهادی اقتصادی باشد.

باور به ظهور منجی، امید به تحقق عدالت گسترده، ریشه‌کن شدن ظلم و فساد و بازتولید کرامت انسانی را به همراه دارد. این نگرش، با نهادینه سازی مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اخلاق اقتصادی، زمینه ساز حرکت‌های اصلاحی در عرصه اقتصادی از جمله توزیع عادلانه منابع، مقابله با انحصار اقتصادی، تقویت تولید و اشتغال و در نهایت تحقق توسعه پایدار خواهد بود.^۲ علاوه بر این، مفهوم «**انتظار فعال**» — که در اندیشه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری به عنوان تبیینی معاصر مطرح شده است — انسان منتظر را به کنشگری مسئولانه در برابر جامعه، به‌ویژه در حوزه اقتصاد، فرامی‌خواند.^۳

در شرایط کنونی جهان، که با بحران‌های اقتصادی، افزایش نابرابری‌های ساختاری و سلطه اقتصادی بازیگران قدرتمند جهانی بر کشورهای در حال توسعه مواجه است، بازگشت به آموزه‌های دینی و الگوهای بومی

^۱ مطهری، ۱۳۸۷، مبانی اقتصاد اسلامی؛ حسینی، علی، ۱۴۰۰، مهدویت و عدالت اجتماعی در اسلام

^۲ سعیدی، ۱۳۹۹ تأثیر باورهای دینی بر عدالت اقتصادی و توسعه پایدار. «فصلنامه مطالعات اجتماعی»، شماره ۳۵، صفحات ۹۰-۱۱۴؛ عباسی، ۱۴۰۱، انتظار فعال و نقش آن در اصلاح ساختارهای اقتصادی، فصلنامه اقتصاد/سلامی، شماره ۲۸، صفحات ۷۰-۹۵

^۳ امام خامنه‌ای، سید علی. ۱۴۰۲، بیانات در دیدار با کارگزاران نظام.

می‌تواند نقش مهمی در تقویت **مقاومت اقتصادی** و تحقق عدالت اجتماعی ایفا کند. از این رو، بررسی تأثیر باور به مهدویت بر ساختار، فرایند و سیاست‌های اقتصادی کشور، هم ضرورتی علمی و پژوهشی است و هم گامی راهبردی در بهره‌گیری از ظرفیت‌های اعتقادی برای حل مسائل بنیادین اقتصادی محسوب می‌شود.

مفهوم مهدویت و انتظار فعال

مهدویت در اندیشه شیعه امامیه یکی از بنیادی‌ترین آموزه‌های کلامی، جامعه‌شناختی و فلسفی به‌شمار می‌رود که بر باور به ظهور امام مهدی (عج) به‌عنوان آخرین حجت الهی استوار است. این شخصیت الهی در پایان تاریخ، پس از پر شدن جهان از ظلم و بی‌عدالتی، ظهور کرده و عدالت فراگیر، صلح جهانی و حکومت توحیدی را تحقق خواهد بخشید. این اعتقاد، فراتر از یک باور صرفاً مذهبی، نظامی جامع از اندیشه‌های سیاسی، اخلاقی و اجتماعی را در بر دارد که می‌تواند جهت‌گیری‌های کلان جوامع اسلامی را شکل دهد. مهدویت به‌عنوان یک راهبرد تمدن‌ساز، نه تنها به آینده بشریت جهت می‌دهد، بلکه در زمان حال نیز مسئولیت‌های اجتماعی و اخلاقی سنگینی را بر دوش پیروان خود قرار می‌دهد.^۱

۱. ریشه‌های قرآنی و روایی مهدویت

ریشه‌های اعتقاد به مهدویت در متون معتبر قرآنی و روایی عمیقاً جای گرفته است. قرآن کریم در آیه ۱۰۵ سوره انبیاء می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» که به صراحت وعده می‌دهد وارثان زمین، بندگان صالح خداوند خواهند بود. این آیه، چشم‌اندازی از آینده‌ای عادلانه را ترسیم می‌کند که در آن، صالحان وارث زمین شده و نظم الهی را برقرار می‌سازند. همچنین، روایات متعددی از پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) بر ظهور امام مهدی (عج) و تحقق عدالت جهانی تأکید دارند.

^۱ مطهری، مرتضی. (۱۳۸۵). قیام و انقلاب مهدی (عج) از دیدگاه فلسفه تاریخ

به عنوان مثال، در روایتی از پیامبر اکرم (ص) آمده است: «مهدی از فرزندان من است که زمین را از عدل و داد پر می کند، همان گونه که از ظلم و جور پر شده است»^۱.

۲. انتظار فعال: مفهومی پویا و تحول آفرین

در چارچوب اندیشه مهدویت، انتظار نه به معنای انفعال و گوشه نشینی، بلکه به عنوان مفهومی پویا، تحول آفرین و مسئولیت زا تعریف می شود. امام خمینی (ره) انتظار فرج را به معنای آمادگی همه جانبه برای حاکمیت اسلام و مبارزه با نظام های ظلم و فساد معرفی کرده و آن را وظیفه ای عملی برای همه مؤمنان می داند^۲. به گفته ایشان، انتظار واقعی، انسان را به کنشگری فعال در برابر نابرابری ها و بی عدالتی ها سوق می دهد. همچنین، شهید مطهری انتظار سازنده را نوعی برنامه عملی برای آماده سازی فرد و جامعه توصیف می کند که مستلزم تلاش برای اصلاح ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است.

منتظر واقعی، فردی است که در تمامی عرصه های زندگی، از جمله اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، حضور فعال دارد و با اشکال مختلف ظلم، تبعیض و فساد مقابله می کند. این رویکرد با هرگونه انفعال یا بی تفاوتی اجتماعی ناسازگار است و انسان منتظر را به یک کنشگر عدالت خواه، آگاه و اصلاح گر تبدیل می کند. به تعبیر آیت الله جوادی آملی، انتظار فعال به معنای «حرکت در مسیر تحقق عدالت و آماده سازی زمینه های ظهور» است که نیازمند تلاش های مستمر در راستای اصلاح جامعه است^۳.

^۱ صدوق، محمد بن علی. (۱۳۷۸)

^۲ امام خمینی، روح الله. (۱۳۶۱)

^۳ جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۰). *فلسفه انتظار*

۳. مهدویت از منظر جامعه‌شناسی دینی

از دیدگاه جامعه‌شناسی دینی، مهدویت به‌عنوان یک سرمایه اجتماعی، نقشی کلیدی در ایجاد امید جمعی و انگیزش اجتماعی ایفا می‌کند. این امید، به‌عنوان عاملی برای انسجام و همبستگی اجتماعی، جوامع اسلامی را به سوی تحقق جامعه‌ای آرمانی هدایت می‌کند. باور به مهدویت، جامعه را از پذیرش وضعیت موجود باز می‌دارد و به جای آن، انگیزه‌ای برای اصلاح ساختارهای ناعادلانه و زدودن ناهنجاری‌ها فراهم می‌سازد.^۱ این انگیزه، به‌ویژه در جوامع شیعی، به شکل‌گیری جنبش‌های عدالت‌خواهانه و اصلاح‌طلبانه منجر شده است.

۴. نقش انتظار فعال در اصلاح اجتماعی

انتظار فعال، منتظران را به تلاش در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی ترغیب می‌کند. این تلاش‌ها می‌تواند در قالب اقدامات زیر نمود یابد:

الف) مبارزه با بی‌عدالتی اقتصادی: توزیع ناعادلانه ثروت و منابع، یکی از مهم‌ترین موانع تحقق عدالت اجتماعی است. انتظار فعال، منتظران را به تلاش برای کاهش شکاف طبقاتی و حمایت از اقشار محروم تشویق می‌کند.^۲

ب) مقابله با فساد سازمان‌یافته: فساد مالی و رانت‌خواری از موانع اصلی عدالت اجتماعی هستند. نظام مهدوی با نظارت دقیق بر فعالیت‌های اقتصادی، الگویی برای مبارزه با فساد ارائه می‌دهد.^۳

^۱ پایگاه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. (۱۳۹۲). مبانی و مفاهیم الگوی پیشرفت از منظر مهدویت

^۲ سعیدی، علی. (۱۳۹۵). اقتصاد مهدوی در نگاه اسلامی

^۳ باقری، محمدرضا. (۱۳۹۸). عدالت اقتصادی و چشم‌انداز تمدن مهدوی

در بُعد زیست‌محیطی، جامعه مهدوی با تأکید بر پرهیز از اسراف، حفاظت از منابع طبیعی و رعایت حقوق نسل‌های آینده، به بهره‌برداری مسئولانه از محیط زیست به‌عنوان امانتی الهی می‌نگرد^۱. این نگرش، تعادل میان توسعه و حفاظت از محیط زیست را ممکن می‌سازد و به پایداری بلندمدت کمک می‌کند.

الگوی جامعه مهدوی، الگویی تمدنی و جامع است که ترکیبی متوازن از عدالت، علم، معنویت و اخلاق را به نمایش می‌گذارد؛ الگویی که در آن، کرامت انسانی، حقوق بشر و زیست‌پذیری برای نسل‌های آینده تضمین می‌شود^۲. مهدویت با ترویج «آرمان‌گرایی واقع‌بینانه»، نگرش انسان به توسعه را دگرگون می‌سازد؛ زیرا انسان منتظر، ضمن امید به تحقق وعده الهی، خود را مسئول و فعال در جهت تحقق آن می‌داند^۳.

بر این اساس، مهدویت نه تنها یک باور مذهبی، بلکه یک چارچوب فرهنگی و تمدنی است که توان جهت‌دهی به سیاست‌های توسعه‌ای، ارتقاء رفتارهای شهروندی و تعادل بخشی میان منافع فردی و جمعی را در مسیر توسعه پایدار داراست.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که باور به مهدویت، به‌عنوان یک اصل بنیادین در منظومه فکری شیعه، ظرفیت قابل توجهی برای جهت‌دهی به کنش‌های اقتصادی و اجتماعی دارد. این باور، با تکیه بر مفاهیمی چون عدالت، مسئولیت‌پذیری، پرهیز از اسراف و تقویت انسجام اجتماعی، می‌تواند الگویی کارآمد برای توسعه اقتصادی در چارچوب عدالت‌محور ارائه دهد. از منظر نظری، انتظار مهدوی به مثابه یک مفهوم

^۱ طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۸، ۲۵۰-۲۶۰

^۲ پارسانیا، ۱۳۹۱: ۱۱۵-۱۲۵؛ داوری اردکانی، ۱۳۹۴: ۸۰-۹۵

^۳ پارسانیا، ۱۳۹۱: ۱۲۶-۱۳۰

پویای اجتماعی، افراد جامعه را به مشارکت فعال در بهبود شرایط اقتصادی، اصلاح ساختارها و ارتقای سطح فرهنگی و اخلاقی ترغیب می‌نماید.

با در نظر گرفتن این ظرفیت‌ها، نهادهای سازنده باور به مهدویت در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، نظام آموزشی، ساختارهای فرهنگی و رسانه‌ای، می‌تواند زمینه ساز شکل‌گیری الگویی از توسعه پایدار، درون‌زا و متکی بر ارزش‌های دینی گردد. تأکید بر اصلاح فرهنگی و تقویت معنویت در کنار بازسازی سازوکارهای اقتصادی، لازمه تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی در جامعه‌ای است که در افق آینده خود، ظهور منجی موعود را ترسیم می‌کند.

بر این اساس، پیشنهاد می‌شود که در سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی و فرهنگی، به ظرفیت‌های الهام‌بخش مهدویت توجه بیشتری شود و سازوکارهای اجرایی برای تبدیل این باور به کنش‌های جمعی و برنامه‌ریزی‌شده فراهم گردد. این امر می‌تواند نقش مهمی در مقاوم‌سازی اقتصاد ملی، ارتقای عدالت اجتماعی و دستیابی به الگوی بومی توسعه پایدار ایفا نماید.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج‌البلاغه. ترجمه محمد دشتی. قم: انتشارات مشهور.
- امام خمینی، روح‌الله، وصیت‌نامه سیاسی-الهی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۱، ه.ش
- امام خمینی، روح‌الله. صحیفه /امام. ج ۷. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خامنه‌ای، سید علی. بیانات در جمع کارآفرینان و فعالان اقتصادی. تهران: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ه.ش

- امام خامنه‌ای، سید علی. *بیانات در تبیین اقتصاد مقاومتی*. دفتر حفظ و نشر آثار رهبری، ۱۳۹۳، ه.ش
- امام خامنه‌ای، سید علی، «بیانات در دیدار با کارگزاران نظام». دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲، ه.ش
- باقری، محسن، *اقتصاد مهدوی، عدالت و معنویت*. قم: نشر معارف، ۱۳۹۸، ه.ش
- حسینی، علی. (۱۴۰۰). «مهدویت و عدالت اجتماعی در اسلام». *مجله پژوهش‌های دینی*، دوره ۲۰، شماره ۴، صفحات ۱۷۵-۱۵۰.
- داوری اردکانی، رضا، *نسبت دین و توسعه*. تهران: نشر ساقی، ۱۳۹۴، ه.ش
- رنجبر، علیرضا، *حماسه سیاسی و اقتصادی از منظر امام خمینی*. انتشارات راز نهان، ۱۳۹۶، ه.ش
- ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، *سند راهبردی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دفتر تدوین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲، ه.ش
- سروش، علیرضا، *مهدویت و اقتصاد اسلامی*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸، ه.ش
- سعیدی، عباس، *مهدویت و اقتصاد*. قم: انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۹۵، ه.ش
- سعیدی، محمد، *آرمان و حکومت اسلامی*. پایگاه بصیرت، ۱۳۹۵، ه.ش
- سعیدی، محمدرضا، «تأثیر باورهای دینی بر عدالت اقتصادی و توسعه پایدار». *فصلنامه مطالعات اجتماعی*، شماره ۳۵، ۱۳۹۹، ه.ش، صفحات ۹۰-۱۱۴
- شجاعی‌زند، علی، *جامعه‌شناسی مهدویت*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۰، ه.ش
- شفیعی سروستانی، ابراهیم، *فرهنگ مهدویت و انتظار (۷ جلد)*. (چاپ اول)، ۱۳۹۷، ه.ش
- صبور، محمود، *مهدویت و اقتصاد مقاومتی*. قم: انتشارات امام صادق (ع)، ۱۳۹۵، ه.ش
- طباطبایی، محمدحسین، *تفسیر المیزان*. ج ۸. تهران: انتشارات اسرا، ۱۳۷۴، ه.ش

- عبا سی، فاطمه، «انتظار فعال و نقش آن در اصلاح ساختارهای اقتصادی». فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۴۰۱، ش، شماره ۲۸، صفحات ۷۰-۹۵
- کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. ج ۲. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مطهری، مرتضی، مهدویت و انتظار. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۳، ش
- مطهری، مرتضی، پیرامون جمهوری اسلامی. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۲، ش
- مطهری، مرتضی، عدل الهی. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۹۱، ش
- مطهری، مرتضی، «مبانی اقتصاد اسلامی». تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۸، ش
- نبوی، سید عباس، تمدن اسلامی و جامعه مهدوی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۳، ش
- نوروزی، حسن، اقتصاد مقاومتی و راهبردهای توسعه داخلی. تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۹۱، ش
- یعقوبی، ابراهیم، سعادت از دیدگاه علامه طباطبایی و ملا صدرا. دانشگاه قم، ۱۳۹۳، ش
- باقری، محمدرضا، عدالت اقتصادی و چشم‌انداز تمدن مهدوی. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸، ش
- جوادی آملی، عبدالله، فلسفه انتظار. تهران: انتشارات اسراء، ۱۳۹۰، ش
- سعیدی، علی، اقتصاد مهدوی در نگاه اسلامی. تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۵، ش
- سیدحسینی، محمد، «تحلیل مفهوم انتظار فعال و اثرات آن در جامعه‌شناسی مهدوی»، فصلنامه فرهنگ مهدویت، ۱۴۰۰، ش، شماره ۳۵
- طالقانی، محمود، اقتصاد در مکتب اسلام. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۵۸، ش
- طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، جلد ۱۰. تهران: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۳۷۴، ش

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل سوم، ۱۳۵۸، ش.
- مطهری، مرتضی، قیام و انقلاب مهدی (عج) از دیدگاه فلسفه تاریخ. تهران: صدرا، ۱۳۵۸، ش.

مقالات

۱. کشانی، مهدیه، ابادر، کافی موسوی، «بازخوانی کارکرد علم اقتصاد اسلامی از منظر شهید صدر». اقتصاد اسلامی، ۱۴۰۳، ش، شماره ۹۴
۲. یوسفی نژاد، مریم، «بررسی مفهوم انسان عقلایی بر اساس دو پارادایم اقتصاد اسلامی و اقتصاد متعارف»، مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، ۱۴۰۳، ش، شماره ۶۰
۳. فرزانه پور، فرخ؛ ذوالفقاری، مهدی؛ بهنیافر، احمدرضا، «مبانی فقهی، حقوقی نقش و کارکرد بازار در جامعه اسلامی و تأثیر آن در روابط اقتصادی». جامعه شناسی سیاسی ایران، ۱۳۹۸، ش، شماره ۸
۴. عطر کار روشن، صدیقه؛ هاشمی، زهرا، «بررسی تأثیر بهره و ربا در اقتصاد اسلام و سرمایه داری». اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۱۳۹۲، ش، شماره ۶
۵. بنا رضوی، مهدی، «ارزشهای اسلامی و نظام انگیزشی انسان در نظام اقتصادی اسلام». چشمانداز مدیریت بازرگانی، ۱۳۸۴، ش، شماره ۱۵ و ۱۶
۶. جهانیان، ناصر، «جهانی سازی، عدالت اقتصادی و مهدویت». مجله انتظار، ۱۳۸۳، ش، شماره ۱۴
۷. «نظریه انتخاب عادلانه در اقتصاد اسلامی با تکیه بر مکتب اقتصادی شهید صدر». ۱۳۹۷، ش، دوفصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، دوره ۱۱، شماره ۲۱.
۸. «کرامت انسانی و اقتصاد». ۱۳۹۵، ش، مجله اقتصاد و بانکداری اسلامی
۹. «کارآفرینی از منظر ادیان توحیدی با تأکید بر نظام اقتصادی اسلام» ۱۳۹۸، مجله مطالعات اقتصاد اسلامی